

Affecting Factors Entrepreneurship in the Field of Health Tourism: A 1 Scoping Review

Daraei Z², Riahi L³, Nikravan A⁴, Hajinabi K⁵

● Abstract

Introduction: Health tourism is a relatively new concept with rapidly growing application. Therefore, the aim of the present study is to determine the factors affecting health entrepreneurship in the field of health tourism.

Methods: The present study is a practical study that was conducted as a systematic review (scoping review). To collect data, PubMed, Scopus, Web of Science, Proquest, and Google Scholar databases were searched in August 2022 to obtain all scientific documents in this field without time limits and with the related keywords. EndNote 20 software was used to manage and screen articles. Duplicate cases, screen titles and abstracts, study characteristics, and the most important results were recorded in the data collection form. Due to the fact that our data analysis was qualitative data, it was done in the form of meta-synthesis, which is why the content analysis method was used for data analysis using MaxQda 2018 software.

Results: Out of 2942 identified articles, 27 articles were included in the study. Most of these studies were conducted in Iran, China, and Russia. The most important factors affecting health tourism entrepreneurship include strategic planning, provision of support services such as accommodation and insurance, access to high-quality medical centers, providing high-quality services, appropriate marketing and advertising, and the use of new information and communication technologies in accessing services.

Conclusion: It is necessary for health managers and policymakers to pay attention to the establishment of laws and standards of health tourism, cooperation between government and private institutions, and providing solutions for the institutionalization of health tourism, especially in areas with tourism potential. This work requires providing sufficient financial and human resources and strengthening entrepreneurial skills and thinking in those interested in this field and marketing.

Keywords: Entrepreneurship, Health Tourism, scoping Review.

1- **Cite this article:** Darai, Zainab; Riahi, Leila; Nikrovan, Aniseh; Hajinabi, Kamran (1402). Factors affecting entrepreneurship in the field of health tourism: a field review. *Health Management*, 14(49): 55-67. DOI: 10.30495/JHM.2023.73375.11130

1- Ph.D. Student of Health Services Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2- Associate Professor, Department of Health Services Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran, (Corresponding Author), l.riahi@srbiau.ac.ir

3- Assistant Professor, Department of Health Services Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

3- Assistant Professor, Department of Health Services Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

عوامل موثر بر کارآفرینی در حوزه گردشگری سلامت: یک مرور حیطه‌ای^۱

زینب دارایی^۲ / لیلا ریاحی^۳ / انیسه نیک‌روان^۴ / کامران حاجی‌نبی^۵

چکیده

مقدمه: امروزه، گردشگری سلامت یک مفهوم نسبتاً جدید با کاربرد سریع در حال رشد است. بنابراین، هدف مطالعه حاضر تعیین عوامل موثر بر کارآفرینی در حوزه گردشگری سلامت است.

روش پژوهش: مطالعه حاضر یک مطالعه کاربردی می‌باشد که به صورت مرور نظامند (مرور حیطه‌ای) انجام شد. برای گردآوری داده‌ها، پایگاه‌های اطلاعاتی PubMed، Scopus، Web of Science، Proquest، و Google Scholar در آگوست ۲۰۲۲ و جهت دستیابی به تمامی مستندات علمی در این زمینه بدون محدودیت زمانی و با کلیدواژه‌های کارآفرینی و گردشگری سلامت جستجو شدند. نرم‌افزار EndNote 20 برای مدیریت و غربالگری مقالات استفاده شد. موارد تکراری، اسکرین عناوین و چکیده، مشخصات مطالعات و مهم‌ترین نتایج حاصل از آنها در فرم گردآوری داده ثبت شد. تحلیل داده‌های کیفی به صورت متا سنتز انجام شد که از جمله روش‌های تحلیل محتواست و برای تحلیل داده‌ها از نرم افزار MaxQda 2018 استفاده شد.

یافته‌ها: از ۲۹۴۲ مقاله شناسایی شده، ۲۷ مقاله ورود مطالعه شدند. بیشتر این مطالعات از کشور ایران، چین، روسیه انجام شده بودند. مهم‌ترین عوامل موثر بر کارآفرینی گردشگری سلامت شامل برنامه‌ریزی‌های راهبردی، تامین خدمات پشتیبانی هم‌چون اقامتگاه و بیمه، دسترسی به مراکز درمانی باکیفیت، ارائه خدمات باکیفیت، بازاریابی و تبلیغات مناسب، و استفاده از فناوری‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطی در دسترسی به خدمات بود.

نتیجه‌گیری: مدیران و سیاستگذاران سلامت لازم است که به واسطه نهادهای بالادستی زمینه تعیین قوانین و استانداردهای گردشگری سلامت، همکاری بین نهادهای دولتی و خصوصی، ارائه راهکارهایی به منظور نهادینه سازی گردشگری سلامت به ویژه در مناطق دارای پتانسیل‌های گردشگری را مورد توجه قرار دهند. این کار مستلزم تامین منابع مالی و انسانی کافی و تقویت مهارت‌ها و تفکرات کارآفرینانه در علاقمندان به این حوزه و بازاریابی در این خصوص است.

کلید واژه‌ها: کارآفرینی، گردشگری سلامت، مرور حیطه‌ای.

۱- استناد به این مقاله: دارایی، زینب؛ ریاحی، لیلا؛ نیک‌روان، انیسه؛ حاجی‌نبی، کامران (۱۴۰۲). عوامل موثر بر کارآفرینی در حوزه گردشگری سلامت: یک مرور حیطه‌ای. مدیریت بهداشت و درمان، ۱۴(۴۹): ۵۵-۶۷. DOI: 10.30495/JHM.2023.73375.11130
۲- دانشجوی دکتری مدیریت خدمات بهداشتی و درمانی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۳- دانشیار، گروه مدیریت خدمات بهداشتی و درمانی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران، (نویسنده مسئول)، پست الکترونیک: l.riahi@srbiau.ac.ir
۴- استادیار، گروه مدیریت خدمات بهداشتی و درمانی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۵- استادیار، گروه مدیریت خدمات بهداشتی و درمانی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

مقدمه

سازمان جهانی بهداشت، تا پایان سال ۲۰۲۲ سلامتی به بزرگترین صنعت جهان تبدیل می‌شود و گردشگری سلامت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار خواهد شد [۵]. امروزه، تعداد کشورهای خواهان ایجاد تسهیلات و خدمات درمانی برای گردشگران خارجی رو به افزایش است. به عنوان مثال، کاستاریکا، با وجود وسعت اندک، سالیانه میزبان ۱۵۰ هزار گردشگر سلامت است و حدود ۹۰ درصد مشتریان خدمات آرایشی آن را مصرف‌کنندگان خارجی تشکیل می‌دهند [۶]. ارزش گردشگری سلامت در دنیا از ۵۶۳/۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۵ به ۶۳۹/۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۷ رسیده است. به عبارت دیگر، از رشد ۶/۵ درصدی برخوردار بوده است. این رشد حاصل گردشگران مرفه و تحصیل کرده بین‌المللی است که حدود ۱۵۲۸ دلار و در هر سفر داخلی ۶۰۹ دلار هزینه کرده اند که بیش از ۵۳ درصد گردشگران بین‌الملل معمولی و ۱۷۸ درصد بیش از یک گردشگر داخلی معمولی بوده است [۷].

طبق سند چشم‌انداز بیست ساله ۱۴۰۴، پیش‌بینی شده است که یک میلیون و چهار صد هزار نفر برای خدمات پزشکی به ایران مراجعه نمایند که نشان از پتانسیل بالای ایران برای کسب رتبه بالا در گردشگری سلامت در خاورمیانه دارد [۸].

کارآفرینی یکی از شیوه‌های گسترش و توسعه گردشگری سلامت است [۹]. کارآفرینی به عنوان عامل کلیدی رشد و توسعه اقتصادی در عصر مدرن شناخته شده است [۱۰]. حوزه سلامت شامل تجهیزات سلامت، نرم افزارهای سلامت، سلامت الکترونیک، فناوری‌های نوین و خدمات بهداشت شامل خدمات بیمارستانی، بهداشت عمومی، بهداشت روانی، مراقبت‌های درمانی، خدمات تشخیصی و آزمایشگاهی و مسائلی از این دست است. تمامی این حوزه‌ها، عرصه‌هایی هستند که کارآفرینی در آنها می‌تواند نقش ارزنده‌ای ایفا نماید و ترویج و نهادینه سازی فرهنگ کارآفرینی در نظام سلامت از مهم‌ترین مؤلفه‌های توسعه کارآفرینی و موفقیت اقتصادی کشورهاست [۱].

حوزه گردشگری سلامت نیز از این امر مستثنی نیست. توسعه گردشگری سلامت با کمک پتانسیل‌های داخلی

یکی از زیرمجموعه‌های مهم گردشگری، گردشگری سلامت به عنوان یک موضوع تقریباً جدید است [۱]. گردشگری سلامت شامل سفر به دهکده‌های سلامت و اسپاها (مراکز آب گرم معنوی) به منظور درمان بیماری‌های روحی و جسمی و انجام عمل جراحی است [۲]. گردشگری سلامت شامل دو حوزه گردشگری تندرستی و گردشگری سلامت یا درمانی است. در این خصوص، متخصصان و سازمان‌ها بنا به نیاز خود مدل‌ها و طبقه‌بندی‌های مختلفی از گردشگری سلامت ارائه داده اند که در برخی جزئیات باهم متفاوت هستند. از نظر کوکران گردشگری سلامت شامل سه بخش تندرستی، درمانی، و پزشکی است. گردشگری تندرستی سفر به دهکده‌های سلامت و چشمه‌های آب گرم و آب معدنی برای تجدید قوا و تنش‌زایی بدون مداخله و نظارت پزشکی است. گردشگری درمانی مسافرت به منظور استفاده از منابع درمانی طبیعی (آب‌های معدنی، نمک، لجن، و غیره) جهت درمان برخی بیماری‌ها و گذراندن دوره نقاحت زیر نظر پزشک است. گردشگری سلامت نیز مبتنی بر مسافرت به منظور درمان بیماری‌های جسمی یا انجام نوعی از عمل‌های جراحی تحت نظارت پزشکان در بیمارستان‌ها و مراکز درمانی است. در این نوع گردشگری، بیمار ممکن است پس از درمان نیاز به فضاها و خدمات گردشگری درمانی همچون چشمه‌های آب گرم یا آب معدنی باشد [۳].

گردشگری سلامت پس از بحران مالی آسیا به وجود آمد و منجر به این شد که تعدادی از بیمارستان‌های خصوصی در برخی کشورها، به دنبال خلع منابع جدید مالی باشند. در سال ۲۰۰۳ حدود سه میلیون و پانصد هزار بیمار از کشورهای توسعه یافته، به کشورهای در حال توسعه به منظور دریافت خدمات سلامت سفر کردند [۱]. اسکاتردیکی در مقاله خود در سال ۲۰۱۷ بیان کرده بود که گردشگری سلامت تا سال ۲۰۲۰ به سودآورترین صنعت جهان تبدیل شده و گرایش به این حوزه افزایش خواهد یافت [۴]. براساس پیش‌بینی‌های

روش پژوهش

مطالعه حاضر یک مطالعه کاربردی می‌باشد که به صورت مرور نظامند (مرور حیطه‌ای) در سال ۲۰۲۲ براساس راهنمای گزارش‌دهی مرورهای سیستماتیک و متآنالیز/متاستز برای مرورهای حیطه‌ای انجام شده است [۲۰]. پایگاه‌های اطلاعاتی PubMed، Proquest، Web of Science، Scopus و Google Scholar بدون محدودیت زمانی به خاطر دستیابی به تمامی مستندات علمی در این زمینه تا ۶ اگوست ۲۰۲۲ جستجو شدند. مهم‌ترین کلید واژه‌های مورد جستجو شامل کارآفرینی و گردشگری سلامت به همراه مترادف‌های آنها در سرعنوان‌های موضوعی پزشکی (MESH) بوده است. نمونه استراتژی جستجو به شرح زیر است: (Innovation* AND Organizational) OR "Organizational Innovation*" OR (Change* AND Organizational) OR "Organizational Change*" OR Commerc* OR Business* OR (medic* AND entrepreneurship) OR (clinic* AND entrepreneurship) OR (health* AND entrepreneurship) AND ((Tourism AND Health) OR "Health Tourism" OR (Tourism AND Health) OR "Surgical Tourism" OR (Tourism AND Surgical) OR "Health Tourist*" OR (Tourist* AND Health) OR "Health tourism")

این استراتژی برای پایگاه‌های اطلاعاتی مورد مطالعه نیز براساس ویژگی‌های هر پایگاه تعریف و بکار برده شد (پیوست ۱). استراتژی‌های جستجو توسط دو نفر از اعضای تیم پژوهش تکرار و تایید شد. فهرست منابع مقالات مرتبط نیز به منظور شناسایی مقالات مرتبط بیشتر نیز بررسی شد.

معیارهای ورود به مطالعه

- متون مرتبط با کارآفرینی سلامت در حوزه گردشگری سلامت

می‌تواند به افزایش درآمد کشور کمک کند [۱۱]. اخیراً سیاست‌های تشویقی در امر کارآفرینی گردشگری سلامت در زمره اولویت‌های اجرایی قرار گرفته است، اما متأسفانه به گام اولیه پیاده سازی این سیاست‌ها که شناسایی عوامل تأثیرگذار بر کارآفرینی در حوزه گردشگری سلامت است، توجه چندانی نشده است [۱۲].

باتوجه به اهمیت گردشگری سلامت به عنوان یک راهبرد مترقی اقتصادی در کشورهای مقصد، افزایش درآمد، و تولید ناخالص ملی، می‌توان به آن به عنوان یک راهبرد ملی در جهت استفاده بهینه از سرمایه‌های داخلی و بازوی اقتصادی کشور نگاه کرد. همین امر سبب افزایش رقابت بین کشورها به ویژه کشورهای در حال توسعه در جذب گردشگران سلامت شده است. عواملی همچون قیمت بالای خدمات درمانی و مراقبت پزشکی و کیفیت پایین خدمات درمانی در کشورهای مبدأ، افزایش زمان انتظار به منظور دریافت خدمت، عدم ارائه برخی خدمات، سطح پایین یا عدم دسترسی به خدمات و مراقبت‌های پزشکی و تجربه گردشگری و فراغت سبب سوق جوامع به سمت گردشگری سلامت شده است [۱۳]. از سوی دیگر، مطالعات متعددی اهمیت کارآفرینی را در حوزه گردشگری سلامت مورد بررسی قرار داده‌اند که می‌توان به ارائه الگوی سطح‌بندی عوامل موثر بر کارآفرینی راهبردی سلامت [۱]، توسعه کارآفرینی در گردشگری سلامت روستای قلات [۱۴]، فرصت‌های کارآفرینی و مرزهای اخلاق زیستی در حوزه گردشگری سلامت [۱۵]، ابعاد موثر بر توسعه گردشگری سلامت با تأکید بر کارآفرینی فناورانه [۱۶]، و ابعاد کارآفرینی گردشگری سلامت در هند [۱۷] اشاره کرد. باوجود انجام مطالعات مروری در این حوزه [۱۵، ۱۸، ۱۹]، مطالعه‌ای به روش مرور دامنه و با رویکرد تطبیقی عوامل موثر بر تامین منابع، مدیریت، و ارائه خدمات درمانی کارآفرینی سلامت در گردشگری سلامت به انجام نرسیده است. بنابراین، باتوجه به اهمیت نقش کارآفرینی سلامت در توسعه گردشگری سلامت، هدف مطالعه حاضر تعیین عوامل موثر بر کارآفرینی سلامت در حوزه گردشگری سلامت است.

معیارهای خروج از مطالعه

• مطالعات موردی، نامه‌ها، نامه به سردبیر، مقاله سردبیر، کامنت‌ها، مقالات کنفرانسی، و چشم اندازه‌ها از مطالعه خارج شدند.

استخراج داده‌ها

جهت استخراج داده‌ها، چکیده همه رکوردهای شناسایی شده وارد نرم افزار EndNote نسخه ۲۰ شد. بعد از حذف عناوین تکراری، عنوان و چکیده مطالعات غربالگری و موارد مرتبط با عوامل موثر بر ابعاد تامین منابع، مدیریت، و ارائه خدمات درمانی کارآفرینی سلامت در حوزه گردشگری سلامت شناسایی شد. این مرحله توسط دو نفر از محققان تکرار و موارد مورد اختلاف با نظر شخص سوم حل شد. در نهایت، متن کامل مطالعات مرتبط توسط دو نفر از محققان مطالعه و اختلاف نظر در ورود متن کامل به این مطالعه با نظر شخص سوم حل شد. محققان یک فرم استخراج داده را با تهیه و مشخصات کتاب شناختی هر رکورد شامل نویسنده نخست، سال انجام مطالعه، کشور، روش مطالعه، عوامل موثر بر ابعاد تامین منابع، مدیریت، و ارائه خدمات درمانی کارآفرینی سلامت در حوزه گردشگری سلامت را در آن ثبت کردند.

تحلیل داده‌ها

به منظور تحلیل داده‌ها، از تحلیل محتوای کیفی و از نوع تماتیک براساس مدل برون و کلارک [۲۱] استفاده شد. داده‌ها توسط دو محقق به طور مستقل کدگذاری شدند. مراحل تجزیه و تحلیل داده‌ها و کدگذاری به شرح زیر بود: ابتدا مقالات چندین بار برای آشنایی با متن مقالات (غوطه ور شدن در نتایج مقالات) خوانده شدند. سپس مضامین اولیه شناسایی و استخراج شد. در مرحله بعد، عوامل موثر بر کارآفرینی در حوزه گردشگری سلامت از هر مطالعه استخراج و در مضامین خاصی قرار گرفت. در مرحله آخر، نتایج هر موضوع بررسی و تکمیل شد و از پایایی مضامین و نتایج استخراج شده در هر موضوع (از طریق توافق بین دو کدگذار از طریق بحث و گفتگو و رفع اختلاف) اطمینان حاصل شد.

یافته‌ها

با توجه به غربالگری‌های انجام شده در مراحل مختلف مطالعه، در طی جستجوی اولیه از پایگاه‌های داده‌ای ۲۹۴۲ رکورد شناسایی شد که ۷۹۶ مورد تکراری بودند. در غربالگری عنوان و چکیده مطالعات از نظر معیارهای ورود در این مرحله ۲۱۴۶ غربالگری شدند. مهم‌ترین دلیل برای حذف مطالعات در مرحله غربالگری عنوان و چکیده، عدم اشاره به ابعاد سه گانه تامین منابع، مدیریت، ارائه خدمات درمانی کارآفرینی سلامت در گردشگری سلامت بود. در نهایت، متن کامل ۷۰ مقاله بررسی شده و از ۲۷ مقاله که معیارهای ورود را داشتند وارد مطالعه شدند [۴۷، ۱۶، ۲۲] (شکل ۱ و پیوست ۲).

کشورهای مورد مطالعه

بررسی مطالعات انجام شده بر حسب مطالعات انجام شده در کشورها نشان داد که کشور ایران با انجام ۴ مطالعه و کشورهای چین، روسیه، تایوان هر کدام با انجام دو مطالعه صورت گرفته بیشترین توجه را به موضوع کارآفرینی در زمینه گردشگری سلامت داشتند (شکل ۲).

عوامل تاثیرگذار در کارآفرینی گردشگری سلامت

در جهت شناسایی عوامل تاثیرگذار در کارآفرینی گردشگری سلامت از مقالات وارد شده، ۱۲ مورد عامل اصلی در بعد مدیریت کارآفرینی سلامت، ۷ مورد عامل اصلی در بعد منابع کارآفرینی گردشگری سلامت و ۹ مورد عامل اصلی تاثیرگذار در بعد ارائه خدمات سلامت شناسایی شدند که بعد مدیریت کارآفرینی در گردشگری سلامت بیشترین عوامل تاثیر گذار را در این زمینه داشت. (شکل ۳)

بحث و نتیجه‌گیری

این مطالعه با هدف تعیین عوامل موثر بر کارآفرینی سلامت در حوزه گردشگری سلامت و به روش مرور حیطه‌ای انجام شد. از ۲۷ مقاله وارد شده در این مطالعه ۲۱ تم فرعی در عوامل تاثیر گذار در گردشگری سلامت در بیمارستان‌های دانشگاه علوم پزشکی تهران

زیرساخت‌های حمل و نقل و اسکان گردشگران سلامت نیز می‌تواند از دیگر عوامل موثر بر ابعاد تامین منابع در حوزه کارآفرینی سلامت باشد. تمرکز بر منابع حوزه‌های راهبردی، ایجاد طرح‌های تجاری مشترک، درآمدزا بودن گردشگری سلامت، عدالت در دسترسی به منابع پزشکی برای گردشگران داخلی و خارجی، ارائه خدمات بیمه سلامت، اعتبار بین‌المللی منطقه، داشتن نشان تجاری، تعداد گردشگران منطقه، تامین زیرساخت‌های آموزشی ارتقا کارکنان گردشگری سلامت، اثربخشی زنجیره تامین خدمات گردشگری، همکاری بین شرکت‌های گردشگری سلامت منطقه و طرح تجاری مشترک، توجه به نوسانات نرخ ارز، ارائه خدمات جانبی (مشاوره جاذبه‌های گردشگری منطقه)، کاهش هزینه‌های خدمات گردشگری سلامت می‌تواند بر گردشگری سلامت تاثیر داشته باشد [۲۷، ۳۵]. در همین راستا، مطالعه نجاری و همکاران نشان داد که عوامل ساختاری، حرفه ای، مدیریتی، حمایت نیروی انسانی، و تعاملات درون سازمانی بر کارآفرینی گردشگری سلامت موثر است که باید مورد توجه مدیران و سیاستگذاران سلامت قرار گیرد [۴۹].

نیروی انسان کارآمد جهت ارائه خدمات تخصصی به افراد نیز یکی دیگر از عوامل بسیار تاثیرگذار در جذب گردشگر سلامتی می‌باشد که کمبود این عامل بشدت می‌تواند بر میزان حضور گردشگران سلامت در کشور تاثیرگذار باشد. کمبود نیروی انسانی کارآمد به عنوانی یکی از چالش‌های اصلی سیستم سلامت نیز مطرح می‌باشد به صورتی که کشور ترکیه تامین نیروی انسانی سلامت را در گردشگری سلامت به عنوان یکی از چالش‌های اصلی خود مطرح می‌کند [۵۰]. به همین خاطر ضروری می‌باشد که کشور با توجه به نیاز خود و متناسب با شرایط موجود اقدام به تربیت نیروی انسانی کاملاً آموزش دیده و کارآمد نماید [۵۰-۵۲].

در شناسایی عوامل تاثیرگذار، عوامل مدیریتی کارآفرینی در گردشگری سلامت بیشترین عوامل را به خود اختصاص داده بود که از جمله این عوامل می‌توان به مواردی هم‌چون ویژگی‌های شخصیتی مدیران به ویژه

شناسایی شد. از این عوامل شناسایی شده، ۱۲ تم فرعی در تم اصلی مدیریت کارآفرینی سلامت، ۷ تم فرعی در تم اصلی منابع کارآفرینی گردشگری سلامت و ۹ تم فرعی در تم اصلی ارائه خدمات سلامت شناسایی شدند که تم اصلی مدیریت کارآفرینی در گردشگری سلامت بیشترین عوامل تاثیر گذار را در این زمینه داشت.

نتایج حاصل از این مطالعه در تم اصلی تامین منابع نشان داد که مهم‌ترین عواملی که می‌تواند به توسعه کارآفرینی در حوزه گردشگری سلامت تاثیر داشته باشد شناسایی پتانسیل‌های گردشگری منطقه شامل دسترسی به منابع طبیعی، دهکده‌های سلامت (دسترسی به آب‌های معدنی و آب‌های گرم یا اسپاها)، تامین زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات برای شناسایی مراکز گردشگری سلامت و خدمات بانکداری، تامین زیرساخت‌های فناوری‌های نوین پزشکی، امکان بکارگیری نیروهای کارآمد درمانی و بهداشتی ترجیحاً نیروهای محلی است [۲۵، ۲۸]. با توجه به موارد شناسایی شده، بین‌المللی سازی سیستم سلامت و ایجاد زیر ساخت‌های مختلف در رابطه با گردشگری سلامت در کشور می‌تواند از جمله مهم‌ترین عامل‌های جذب و بهره‌گیری از مزایای گردشگری سلامت بود. یکی از مواردی که در این راستا بسیار اهمیت دارد جمع‌آوری داده‌های مرتبط و کاملاً قابل اعتماد برای برآورد و ایجاد زیر ساخت‌های مورد نیاز برای کشور است، زیرا که جمع‌آوری داده‌های قابل اعتماد در مورد تعداد گردشگران پزشکی که برای درمان به کشور سفر می‌کنند یا از کشور خارج می‌شوند، برای درک هرچه بهتر جریان‌های بین‌المللی بیماران بسیار می‌تواند موثر واقع شود. چنین اعدادی در ارزیابی تاثیر اقتصادی گردشگری پزشکی و همچنین برای ارزیابی ریسک و فرصت‌های بالقوه برای درک سیستم‌های سلامت منبع جریان گردشگران پزشکی، مهم هستند و می‌توانند بسیار کمک کننده باشند [۳۴، ۴۸].

استفاده از بازاریابی نوین، حمایت مالی نهادهای دولتی، جذب سرمایه گذاران داخلی و خارجی، تامین

کیفیت پایین خدمات، حفظ محرمانگی اطلاعات مشتریان، بازاریابی و تبلیغ نوآورانه خدمات، مدیریت فروش، حرکت به سمت جهانی شدن، و جلب مشارکت بیماران در نحوه ارائه خدمات نیز توجه نمایند. در همین راستا، امانجانی و همکاران در سال ۱۴۰۰ در مطالعه ای که به روش کیفی انجام دادند، مهم‌ترین عوامل مرتبط با کارآفرینی گردشگری سلامت را کیفیت خدمات، کسب مزیت رقابتی، ذینفعان، زیرساختها، قوانین و مقررات، جاذبه‌های توریستی، فنآوری، مدیریت کارآفرینانه عنوان نمودند [۱] که منطبق با نتایج پژوهش حاضر است. جلیلیان و همکاران نیز بیان کردند که پویایی کسب و کارهای منطقه ای بر توسعه گردشگری سلامت در آن منطقه تاثیر دارد [۹] که از این نظر با نتایج حاصل از مطالعه حاضر مشابه است.

در مطالعه ای که توسط حسنی پور و همکاران انجام گرفته بود، ابعاد و مؤلفه‌های اثرگذار در توسعه کسب و کارهای تندرستی را محیط کلان کسب و کار، محیط خرد صنعت گردشگری تندرستی، موانع و چالش‌های توسعه، و آثار و تبعات توسعه گردشگری تندرستی بیان کردند. راهبردهای توسعه این صنعت فرآیند شناسایی و تجاری سازی، از مرحله شناخت بازار و پتانسیل‌ها تا دانش افزایی و تجاری سازی محصولات و خدمات تندرستی را دربر می‌گیرد که هرکدام شامل چندین اقدام در جهت بهره‌گیری پایدار از فرصت‌های کسب و کار و به ویژه کارآفرینی گردشگری تندرستی است [۵].

این نتایج نشان می‌دهد که تامین زیرساخت‌ها و حمایت‌های مالی نهادهای دولتی و برنامه‌ریزی‌های بخش خصوصی در ارتقای گردشگری سلامت از اهمیت زیادی برخوردار است که باید مورد توجه مدیران و متخصصان این حوزه قرار گیرد.

بررسی تم اصلی ارائه خدمات گردشگری سلامت که به عنوان تم اصلی سوم شناسای گردید نشان می‌دهد که عوامل متعددی مانند امنیت کشور مقصد و شهرت آن در گردشگری سلامت، وجود پتانسیل‌های گردشگری مقصد، دهکده‌های سلامت، وجود نیروی درمانی و غیردرمانی کارآمد و با مهارت‌های ارتباطی مناسب

تمایل به کارآفرینی و نوآوری، مدیریت منابع سازمانی، مدیریت زمان، داشتن برنامه‌ریزی راهبردی و کاملا مشخص در راستای رسیدن به اهداف سازمان، توجه به اعتبار بخشی‌های داخلی و خارجی، تامین زیرساخت‌هایی برای اطمینان بخشی به گردشگران سلامت به ویژه گردشگران خارجی، توجه به ویژگی‌های زبانی و فرهنگی بیماران، توجه به لزوم بکارگیری فناوری‌های جدید ارتباطی و اطلاعاتی همچون پزشکی از راه دور اشاره کرد. در مطالعه ای که توسط شائق و کریمپور انجام گرفت نشان داد که عوامل متعددی بر کارآفرینی و نوآوری در گردشگری سلامت می‌تواند دخیل باشند، که عوامل برنامه‌ریزی راهبردی و حمایت ارگان‌ها و سازمان‌های دولتی به ترتیب از مرکزیت بیشتری برخوردارند. از این رو، با برنامه‌ریزی درست و منطقی و حمایت بخش خصوصی و دولت در جهت ارتقای قابلیت روستاها در حوزه گردشگری سلامت می‌توان تعداد گردشگران را افزایش داد [۱۴]. از طرف دیگر نیز برخی از محققان اهمیت حوزه‌های مدیریت در گردشگری را به عنوان شاخص‌های پیشرو برای جذب گردشگران پزشکی نشان داده‌اند، که در این میان مدیریت هزینه، زمان و کیفیت را بیشتر از موارد دیگر می‌دانند [۵۳-۵۵].

صنعت گردشگری سلامت یک بازار کاملا فعال و تهاجمی می‌باشد که لازم به ایجاد زیرساخت‌های توسعه‌یافته با اعتبار بین‌المللی و پزشکان متخصص می‌باشد که نیازمند مدیریت هوشمندانه به لحاظ قیمت گذاری منصفانه برای خدمات سلامت و مدیریت بازار است. در همین راستا، با توجه به هزینه درمان در ایران نسبت به کشورهای پیشرفته و سایر کشورهای آسیایی از جمله اردن، ترکیه، دبی و عربستان سعودی کمتر است توانسته است انگیزه گردشگران پزشکی سایر کشورها را برای انتخاب ایران جذب کند [۵۶].

موارد مطرح شده در بالا نشان می‌دهد که صاحبان کسب و کارهای گردشگری سلامت لازم است به مواردی همچون شناسایی جاذبه‌های گردشگری منطقه، مدیریت بحران از جمله کمبود پزشک و یا

دارند. در بطن موارد اصلی شناسایی شده می‌توان به مهم‌ترین آنها که برنامه‌ریزی‌های راهبردی، تامین خدمات پشتیبانی هم‌چون اقامتگاه و بیمه، دسترسی به مراکز درمانی باکیفیت، ارائه خدمات باکیفیت، بازاریابی و تبلیغات مناسب، و استفاده از فناوری‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطی در دسترسی به خدمات سلامت باشند، اشاره کرد. تمامی موارد شناسایی شده هر کدام به تنهایی می‌توانند در افزایش یا کاهش گردشگری پزشکی بسیار تاثیرگذار باشند. بنابراین نیاز می‌باشد که سیاست‌گذاران فعال در این حوزه می‌توانند تمامی موارد مطرح شده در این مطالعه را به عنوان شاخص‌های ارتقای کارآفرینی در حوزه گردشگری سلامت در نظر بگیرند و برای هر یک از این موارد به صورت اختصاصی برنامه‌ریزی نمایند. در همین راستا پیشنهاد می‌شود که مدیران و سیاست‌گذاران سلامت به واسطه نهادهای بالادستی زمینه تعیین قوانین و استانداردهای گردشگری سلامت، همکاری بین نهادهای دولتی و خصوصی، ارائه راهکارها به منظور نهادینه‌سازی گردشگری سلامت به ویژه در مناطق دارای پتانسیل‌های گردشگری را مورد توجه قرار دهند.

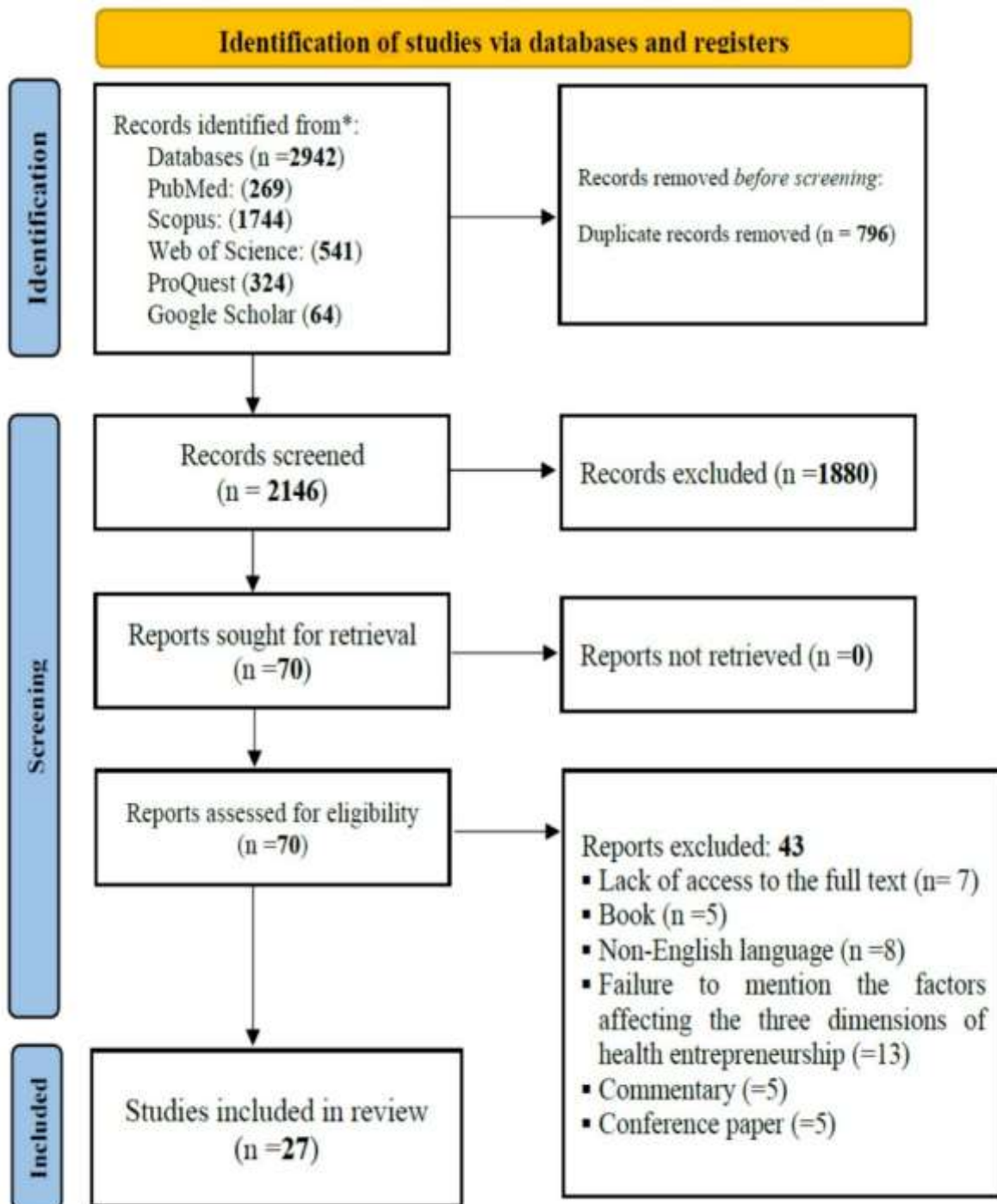
تشکر و قدردانی

مطالعه حاضر حاصل بخشی از رساله دکتری با عنوان "طراحی الگوی کارآفرینی سلامت در توریسم پزشکی در بیمارستان‌های دانشگاه علوم پزشکی تهران"، با کد اخلاق IR.IAU.SRB.REC.1398.162 مصوب دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران می‌باشد. هم‌چنین نویسندگان از کلیه مشارکت‌کنندگان که راهنمایی برای اجرای درست این پژوهش بودند، نهایت سپاس‌گزاری را دارند.

باتوجه به ویژگی‌های فرهنگی و زبانی آنها، و ارائه خدمات مبتنی بر نیازهای درمانی و معنوی بیمار تاثیر گذار می‌باشد [۵۸،۵۷]. مطالعات مختلف نشان دادند مواردی مانند تبلیغات و توصیه دوستان و پزشکان در خصوص خدمات ارائه شده استفاده از فناوری‌های جدید هم‌چون مشاوره از راه دور و پزشکی از راه دور، پیگیری بیماران پس از درمان می‌توانند در ارتقای ارائه خدمات گردشگری سلامت موثر باشند [۵۸،۵۷]. علاوه بر این، تورهای کوتاه مدت برای خانواده بیماران، عوامل شخصی و اجتماعی بیماران هم‌چون تجربیات قبلی و مشکلات مرتبط با بیمه سلامت مثل عدم پوشش بیمه‌ای برخی از بیماری‌ها، ارائه خدمات باکیفیت و منطبق با استانداردهای جهانی، ارائه مراقبت‌های تخصصی، ارائه خدمات درمانی خارج از فضای درمانی و در فضای طبیعی، حفظ حریم خصوصی بیماران، ارائه خدمات باتوجه به رویدادهای خاص، امکان دسترسی به کادر درمان خارج از کشور، تعداد و تنوع مراکز درمانی و خدمات، و نقش واسطه‌ها و مشارکت بیماران در انتخاب نوع خدمات ارائه شده از دیگر عوامل موثر بر ارائه خدمات کارآفرینی سلامت در گردشگری سلامت است.

هم‌راستا با نتایج بدست آمده در مطالعه نتایج مطالعه انجام شده توسط ستاری و همکاران نیز نشان داد که انتخاب کشور مقصد شامل مولفه‌های حاکمیتی، تعهد مدیران، زیرساخت‌ها، عوامل فرهنگی، اقتصادی و سیاسی؛ زمینه انتخاب شهر شامل مولفه‌های دسترسی آسان، جذابیت‌های گردشگری شهر مورد نظر و آشنایی با آن؛ زمینه برند مرکز درمانی شامل مولفه‌های ترفیحات، کیفیت مرکز درمانی و کیفیت منابع انسانی می‌باشند [۶]. هم‌چنین، آنچه که بر انتخاب یک مقصد برای گردشگران پزشکی تاثیر می‌گذارد شهرت، دسترسی به کادر درمان، امنیت، کیفیت ارائه خدمات، سطح بهداشت، هزینه پایین خدمات، و فرصت‌های گردشگری است [۵۹] که مشابه با نتایج مطالعه حاضر است.

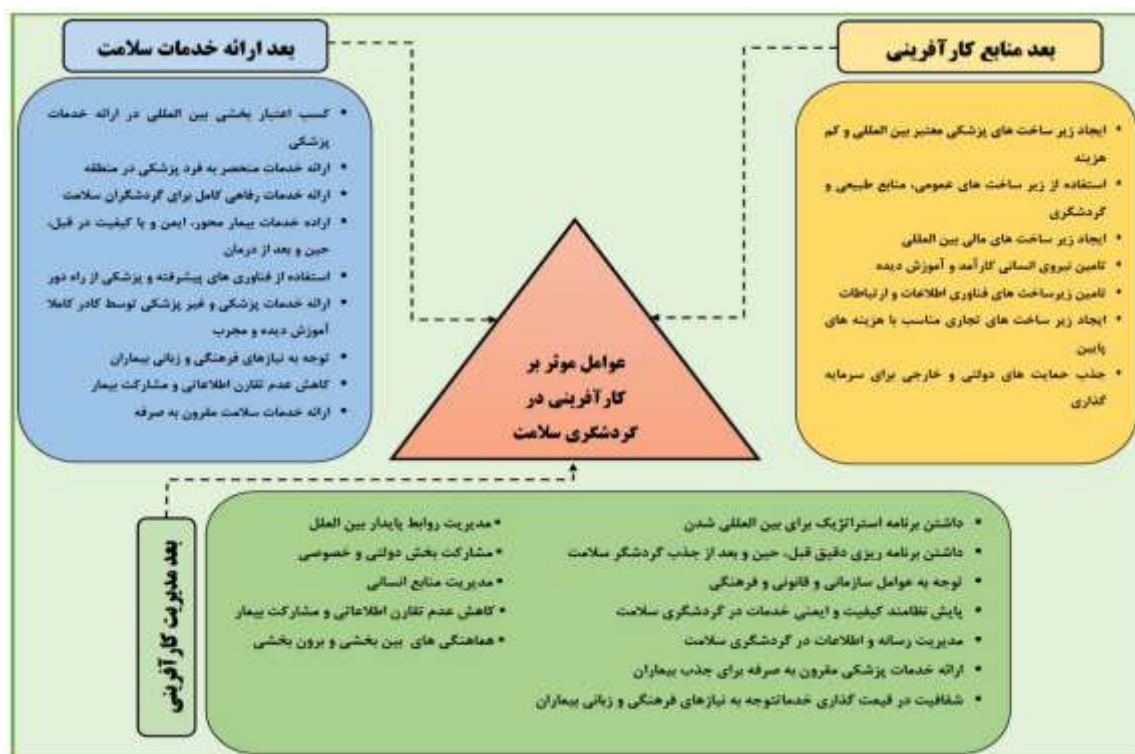
نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که عوامل متعددی مانند تامین منابع، مدیریت، و ارائه خدمات درمانی مناسب در کارآفرینی در گردشگری حوزه سلامت تاثیر

شکل ۱ - فرآیند انتخاب مطالعات

شکل ۲ - میزان توجه کشورها به موضوع کارآفرینی در حوزه گردشگری سلامت با توجه به تعداد مطالعات انجام شده

شکل ۳ - عوامل شناسایی شده تاثیر گذار در کارآفرینی گردشگری سلامت

Reference:

- 1- Amanjani AM, Nasiri M, Saeedi P, Azma F. Designing a leveling model for factors affecting strategic entrepreneurship in health tourism. *medical Journal of Mashhad University of Medical Sciences*, 2021; 64(5): 3996-4006.
- 2- Kamal S, nader s, Alireza R, Javad S. Identifying institutional factors influencing the exploitation of entrepreneurial opportunities in health-tourism in Iran: A qualitative study of Tehran province. *Journal of Social Studies Tourism*, 2019; 7(1): 81-100.
- 3- Kaur P. Entrepreneurship in medical tourism industry. *Int J Inf Mov*, 2016; 1(5): 22-5.
- 4- Skountridaki L. Barriers to business relations between medical tourism facilitators and medical professionals. *Tourism Management*, 2017; 59: 254-66.
- 5- Seyyedamiri N, Rahmani Z, Hasangholi Pour T. Providing a framework for identifying and commercializing entrepreneurship opportunities in wellness industry. *Journal of Tourism and Development*, 2019; 8(2): 1-22.
- 6- Sattari B, Ziya B, Sakhdari K, Hosseini SR. Synthesis research in the study of the international entrepreneurial branding model in the health tourism industry. *Journal of Tourism and Development*, 2020; 9(2): 51-66.
- 7- Spa G. *The global wellness tourism economy*; 2017.
- 8- Mahdavi Y, Mardani S, Hashemidehaghi Z, Mardani N. The factors in development of health tourism in Iran. *International Journal of Travel Medicine and Global Health*, 2013; 1(3): 113-8.
- 9- Jalilian N, Rezaei B, Badizadeh A. The effect of the antecedent of the formation of entrepreneurial ecosystem on the consequences of health tourism in Iran (Case study: Kermanshah province). *The Journal of Modern Thoughts in Education*, 2022; 17(3): 1-16.
- 10- Mohammadzadeh K. Model design of entrepreneurship university for medical universities. *Journal of Health Promotion Management*, 2015; 8(6): 1-10.
- 11- Kumar A, Dixit G. An analysis of barriers affecting the implementation of e-waste management practices in India: A novel ISM-DEMATEL approach. *Sustainable Production and Consumption*, 2018; 14: 36-52.
- 12- Tracy SJ. *Qualitative research methods: Collecting evidence, crafting analysis, communicating impact*: John Wiley & Sons; 2019.
- 13- Reisman DA. *Health tourism: Social welfare through international trade*: Edward Elgar Publishing; 2010.
- 14- Shayegh AH, Karampour A. Investigating the Factors Related to Entrepreneurship Development in Rural Health Tourism Innovation Case Study: Qalat Village. *Tourism and Leisure Time*, 2021; 6(11): 91-9.
- 15- Badulescu D, Badulescu A. Medical tourism: between entrepreneurship opportunities and bioethics boundaries: narrative review article. *Iranian journal of public health*, 2014; 43(4): 406-15.
- 16- Najjari H, Didekhani H, Mostaghimi M, Hosseini SM. Identifying and prioritizing the dimensions of medical tourism with emphasis on technological entrepreneurship. *Journal of Health Administration*, 2021; 24(1): 11-22.
- 17- Rahman S. Medical tourism-entrepreneurship prospects in India's North East. *IMPACT: International Journal of Research in Humanities, Arts*

- and Literature (IMPACT: IJRHAL), 2019; 7(1): 413-30.
- 18- Cem I, Kucukaltan EG, Çelebi SK, Çalkın Ö, Enser İ, Çelik A. Tourism and entrepreneurship: A literature review. *Journal of Ekonomi*, 2019; 1(1): 1-27.
- 19- Gholami M, Keshtvarz Hesam Abadi AM, Miladi S, Gholami M. A systematic review of the factors affecting the growth of medical tourism in Iran. *International Journal of Travel Medicine and Global Health*, 2020; 8(1): 1-12.
- 20- Tricco AC, Lillie E, Zarin W, O'Brien KK, Colquhoun H, Levac D, et al. PRISMA extension for scoping reviews (PRISMA-ScR): Checklist and explanation. *Annals of internal medicine*, 2018; 169(7): 467-73.
- 21- Clarke V, Braun V, Hayfield N. Thematic analysis. *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*, 2015; 222(2015): 248.
- 22- Ahmadpour M, Mohammadkazemi R, Khademi M, Rezaei R. Identification and analysis of factors contributing to the promotion of destination attractiveness for the development of medical tourism business. *Journal of Entrepreneurship Development*, 2020; 12(4): 500-481.
- 23- Ayuningtyas D, Ariwibowo DA. The strategic role of information communication technology in succeeding medical tourism. *Enfermeria Clinica*, 2020; 30: 170-3.
- 24- Borg EA, Ljungbo K. International market-oriented strategies for medical tourism destinations. *International Journal of Market Research*, 2018; 60(6): 621-34.
- 25- Chakraborty P, Poddar M. Medical Tourism Opportunities in India: A Study on the Multispecialty Hospitals of Kolkata. *Journal of Health Management*, 2018; 20(4): 465-74.
- 26- Yang C-C, Shen C-C, Mao T-Y, Lo H-W, Pai C-J. A Hybrid Model for Assessing the Performance of Medical Tourism: Integration of Bayesian BWM and Grey PROMETHEE-AL. *Journal of Function Spaces*; 2022.
- 27- Darwazeh D, Clarke A, Wilson J. Framework for establishing a sustainable medical facility: a case study of medical tourism in Jordan. *World*, 2021; 3(2): 351.
- 28- Dryglas D, Lubowiecki-Vikuk A. The attractiveness of Poland as a medical tourism destination from the perspective of German and British consumers. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 2019; 7(2): 45-62.
- 29- Dunets A, Akimov O, Latysheva O. Factors influencing health tourism development in Belokurikha Resort. *Ukrainian Journal of Ecology*, 2019; 9(3): 352-5.
- 30- Ghasemi M. Knowledge Management-oriented Innovation in Medical Tourism; 2018.
- 31- Ho L-H, Yi T. Constructing quality of service indicators and improvement strategies for medical tourism in Taiwan. *Studies on Ethno-Medicine*, 2014; 8(1): 23-31.
- 32- Johnston R, Crooks VA, Cerón A, Labonté R, Snyder J, Núñez EO, et al. Providers' perspectives on inbound medical tourism in Central America and the Caribbean: factors driving and inhibiting sector development and their health equity implications. *Global Health Action*, 2016; 9(1): 32760.
- 33- Karadayi-Usta S, Serdarasan S. A collaborative framework for medical

- tourism service supply chain operations. *Global Developments in Healthcare and Medical Tourism*: IGI Global; 2020: 188-219.
- 34- Lunt NT, Mannion R, Exworthy M. A framework for exploring the policy implications of UK medical tourism and international patient flows. *Social Policy & Administration*, 2013; 47(1): 1-25.
- 35- Mayakul T, Kiattisin S, Prasad R. A sustainable medical tourism framework based on the enterprise architecture design: The case in Thailand. *Journal of Green Engineering*, 2018; 8(3): 359-88.
- 36- Mohezar S, Moghavvemi S, Zailani S. Malaysian Islamic medical tourism market: a SWOT analysis. *Journal of Islamic Marketing*; 2017.
- 37- Nikraftar T, Falahati N. The process of developing an innovative medical tourism business in Iran. *Iranian Journal of Economic Studies*, 2020; 48(2): 335.
- 38- Panfiluk E, Szymańska E. The measurement of the innovativeness of health tourism services using an adequacy matrix title of the article. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 2017; 4(4): 400-20.
- 39- Rahman MK, Zailani S, Musa G. Tapping into the emerging Muslim-friendly medical tourism market: Evidence from Malaysia. *Journal of Islamic Marketing*; 2017.
- 40- Rejeb A, Keogh JG, Treiblmaier H, editors. The impact of blockchain on medical tourism. *Smart Business: Technology and Data Enabled Innovative Business Models and Practices: 18th Workshop on e-Business, WeB 2019, Munich, Germany, December 14, 2019, Revised Selected Papers 18*; 2020: Springer.
- 41- Rydback M, Hyder AS. Customization in medical tourism in the Philippines. *International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing*; 2018.
- 42- Shriedeh F. The impact of medical tourist relationship management dimensions on innovation capabilities. *Business and Economic Research*, 2019; 9(3): 70-86.
- 43- Snyder J, Crooks VA, Turner L, Johnston R. Understanding the impacts of medical tourism on health human resources in Barbados: a prospective, qualitative study of stakeholder perceptions. *International journal for equity in health*, 2013; 12: 1-11.
- 44- Ushakov D. The medical tourist product of Thailand: Key factors and promotion on Russian-speaking markets. *Geo Journal of Tourism and Geosites*, 2021; 37(3): 959-64.
- 45- Vovk V, Beztelesna L, Pliashko O. Identification of Factors for the Development of Medical Tourism in the World. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2021; 18(21): 11205.
- 46- Vrkljan S, Hendija Z. Business performance of health tourism service providers in the Republic of Croatia. *Acta Clinica Croatica*, 2016; 55(1.): 79-85.
- 47- Hong YA. Medical tourism and telemedicine: A new frontier of an old business. *Journal of medical internet research*,. 2016; 18(5): e115.
- 48- George BP, Henthorne TL, Williams AJ. Determinants of satisfaction and dissatisfaction among preventive and curative medical tourists: a comparative analysis. *International Journal of Behavioural and Healthcare Research*, 2010; 2(1): 5-19.
- 49- Najjari H, Didekhani H, Mostaghimi M, Hosseini SM. Determining the factors affecting medical tourism with emphasis on technological entrepreneurship in Iran.

- Journal of Health Administration, 2020; 23(1): 87-101.
- 50- KILAVUZ E. Medical tourism competition: The case of Turkey. International Journal of Health Management and Tourism, 2018; 3(1): 42-58.
- 51- Li H, Du Y, Xue T, Jenkins CL. Chinese medical tourism: review and research agenda. Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism; 2022: 1-25.
- 52- Ratnasari RT, Gunawan S, Pitchay AA, Mohd Salleh MC. Sustainable medical tourism: Investigating health-care travel in Indonesia and Malaysia. International Journal of Healthcare Management, 2022; 15(3): 220-9.
- 53- Han H, Hyun SS. Customer retention in the medical tourism industry: Impact of quality, satisfaction, trust, and price reasonableness. Tourism Management, 2015; 46: 20-9.
- 54- Dehdashti Shahrokh Z, Nakhaei H. An Entropy (Shannon) Based Approach for Determining Importance Weights of Influencing Factors in Selecting Medical Tourism Destinations. International Journal of Travel Medicine and Global Health, 2016; 4(4): 115-21.
- 55- Ghasemi M, Sahranavard SA, Alola UV, Hassanpoor E. Can cost and quality management-oriented innovation enhance patient satisfaction in medical tourist destination? Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism; 2022: 1-30.
- 56- Jabbari A, Delgoshaei B, Mardani R, Tabibi S. Medical tourism in Iran: Issues and challenges. Journal of Education and Health Promotion, 2012; 1(1): 39.-
- 57- Taghipourian MJ, Eyni Mirhassanlo Ua-B. Effect of Foreign Health Tourists' Satisfaction from Destination on Word of Mouth Advertising in Tehran's Hospitals. Journal of healthcare management, 2017; 8(3): 29-40.
- 58- abdolvand ma, bani asadi m. Explaining the phenomenological pattern of the concept of health tourism with an emphasis word of mouth advertising of health centers. Journal of healthcare management. 2010; 19(2): 7-22.
- 59- Çapar H, Aslan Ö. Factors affecting destination choice in medical tourism. International journal of travel medicine and global health, 2020; 8(2): 80-8.